

התייחסות לעצי האלה בשמות גיאוגרפיים במזרח הקרוב

מרדכי כסלו

עצי הבר של האלה היו חשובים ומועילים לתושבי המזרח הקרוב החל מתקופות קדומות, באשר פירותיהם נאכלו ברחבי אותו איזור (Kislev, בהדפסה). את פירותיה של האלה האטלנטית (*Pistacia atlantica*) אשר בעת הבשלתם הופך צבעם לירוק נחושתי, מייבשים בשמש ומוכרים בשווקים להפקת סבון. ציפת הפרי המרה נחשבת, אמנם, כבלתי ראויה למאכל, אך לאחר שקולים את הפירות, הזרע שבתוך הגלעין טעים מאוד. במקומות מסוימים מנוצל שרף העץ לניצור גומי לעיסה. במדבר המזרחי של מצרים, מקובל לחרוץ בגזעי העצים כדי להוציא את השרף לשם הכנת בשמים. את העלים אוספים למספוא, בורסקאות וצביעה (Jeffrey, 1980). בניגוד לאגוזים הקטנים של האלה האטלנטית, פירותיה של האלה הארץ-ישראלית (*Pistacia palaestina*) נאכלים בשלמותם - טריים או לאחר קליה.

מעבר לחשיבותה הכלכלית, מקומה החשוב של האלה בנוף המזרח הקרוב משך את תשומת לבם של אנשי התרבויות השונות. עד היום, נוסעים ורועים הנודדים בגבעות היבשות ובהרים הגבוהים של המזרח הקרוב, מבחינים בעצי האלה האטלנטית הפראיים, הבולטים בנופם והמפוזרים לאורך ואדיות, סדקים ומורדות, בעיקר ברצועה הארוכה, דמוית הסהר, הגובלת במדבר הסורי.

עצי האלה החשובים והמצליחים מהווים מרכיב חשוב, לא רק של הצומח הטבעי, אלא גם של התרבות והחיים החברתיים במזרח הקרוב. במקומות מסוימים ניתן למצוא עצים גדולים ידועים לכל, אשר סוגים מסוימים של פעילות דתית וחברתית מתרחשים בצלם. מעט מאוד מינים אחרים של עצי בר או תרבות יכולים להתחרות עם האלה במתן צל שופע שכזה. גם בתנ"ך מוזכרת האלה כאתר של פעילות אנושית, למשל: "ויתנו אל יעקב את כל אלוהי הנכר אשר בידם... ויטמון אותם יעקב תחת האלה אשר עם שכם" (בראשית ל"ה 4); "ויבוא מלאך ה' וישב תחת האלה אשר בעפרה אשר ליזאש אבי העזרי" (שופטים ו' 11) ועוד. למרות שהמלה העברית "אלה" בקטעים אלו, מתורגמת - לפי הנוסח המקובל של תרגום התנ"ך האנגלי - לאלון (oak), אין זה המצב בתרגומים העתיקים - השבעים, התרגומים הארמיים וכן אצל פרשנים רבים (למשל: Celsius 1748 I, 35f; Low, I 191f; 1928, י. פליקס תשכ"ז). היחסים בין האדם לעץ האלה מתוארים גם במשנה, כאלף שנים מאוחר יותר: "וכשהקרא רבי הורקנוס תחת האלה בכפר עיטם, וגמר את כל הפרשה הוחזקו להיות גומרין כל הפרשה (פרשת הייבוט)" (לכמות פ"ב מ"ו).

גודלו של העץ, יופיו, צלו הניכר, פירותיו הנאכלים, כמו גם הטאבו הבדואי כנגד

סמוך לאילת. שמות המקומות שמתחת לקו הרוחב 30^0 , מעניינים במיוחד, היות והם מציינים שם מקומות באיזור שבו עצי האלה נדירים מאוד בהווה (דנין, תשכ"ט; Danin 1983). אלה מצויים בוואדיות קטנים, השייכים לאגן העליון של ואדי אל-עריש ונחל חיון. רוב האתרים האחרים ממוקמים באזורים, שבהם אלות נדירות, אך עדיין מצויות. הגבולות הדרומיים והדרומיים-מערביים של האיזור שבו מצויים השמות בוטס וכו' כשמות גיאוגרפיים - מתאימים לגבולות התפוצה של האלה. אך, בצפון ובמזרח, גבולות השימוש בשם תלויים בשימוש בשפה הערבית. נראה, כי תופעה זו של שימוש בשמות הקשורים לאלה לציון מקומות ומושגים גיאוגרפיים, אינה מוגבלת לעברית ולערבית בלבד. ניתן למצוא שמות גיאוגרפיים הנגזרים מהמלה התורכית "סקיז" - אלה, והפרסית "קזוון" או "קזוון", "קאזואן" (Jeffrey 1980; U.S. Board on Geographical Names, 1956; 1957; 1960). וראה טבלה 2.

לציון כי המלה התורכית סקיז, יכולה להתייחס גם למינים אחרים של אלה, והמלים הפרסיות קזוון וכו' מתייחסות גם לאלה הפרסית. הנאמר לעיל מצביע על כך, ששם המקום "אילת" וברבים "אילות" הנזכר כמה פעמים בתנ"ך (דברים ב' 8, מלכים א' ט' 26, מלכים ב' ט"ז 6) מבוסס על המלה העברית אלה כשם העץ. אביגד (Avigad, 1961) סבר שהמקור הוא איל. יתר על כן, שמות המקומות "איל פארן" (בראשית י"ד 6) ו"אלים" (שמות ט"ו 27) יכולים אף הם להיגזר מאלה.

טבלה 1: מיקום שמות גיאוגרפיים הנגזרים מבוטס וכו' (מסודרים מדרום לצפון)

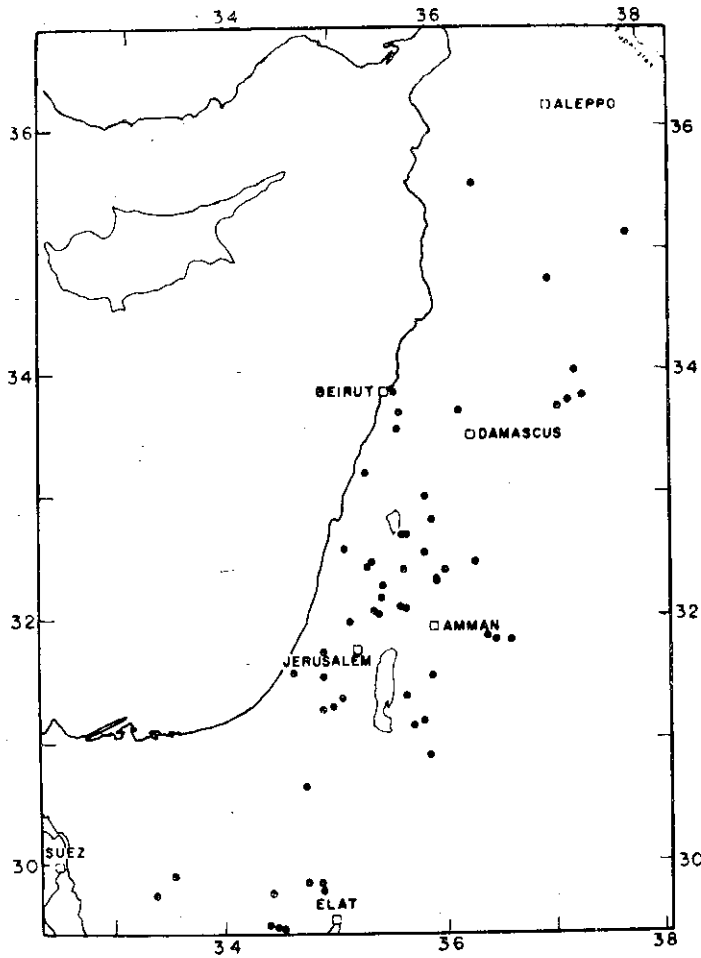
שם	קו רוחב	קו אורך	רשת ישראל	אפיון האתר
ואדי אל-בוטס	$29^{\circ}25'N$	$34^{\circ}30'E$	101869	ואדי הר
ג'בל אבו בוטימה	$29^{\circ}29'$	$34^{\circ}29'$	100878	ואדי בוטס
ואדי בוטס	$29^{\circ}31'$	$34^{\circ}25'$	094881	בית בוטס
ואדי אבו-בוטימה	$29^{\circ}44'$	$33^{\circ}19'$	986906	ג'בל אום-בוטס
ג'בל אום-בוטס	$29^{\circ}45'$	$34^{\circ}23'$	090907	ואדי בוטס
ואדי בוטס	$29^{\circ}46'$	$34^{\circ}52'$	138909	ואדי אום-בוטס
ואדי בוטימה	$29^{\circ}49'$	$34^{\circ}52'$	137914	ואדי בוטס
ואדי אום-בוטס	$29^{\circ}50'$	$34^{\circ}44'$	124916	ואדי בוטס
ואדי בוטס	$29^{\circ}55'$	$33^{\circ}27'$	000926	ואדי בוטימה
ואדי בוטימה	$30^{\circ}40'$	$34^{\circ}42'$	120009	ואדי בוטס
ואדי בוטימה	$30^{\circ}52'$	$35^{\circ}38'$	210030	ואדי בוטס
ואדי אל-בוטימה	$31^{\circ}06'$	$35^{\circ}47'$	225057	ואדי בוטס
ואדי אל-בוטימה	$31^{\circ}08'$	$35^{\circ}47'$	224061	ואדי בוטס
ואדי אל-בוטס	$31^{\circ}15'$	$34^{\circ}53'$	139073	ואדי בוטס
חירבת אל-בוטס	$31^{\circ}18'$	$34^{\circ}59'$	148079	ואדי בוטימה
ואדי אל-בוטימה	$31^{\circ}21'$	$35^{\circ}04'$	156085	ואדי בוטס
ואדי בוטימה	$31^{\circ}23'$	$35^{\circ}39'$	212088	ואדי בוטס
ואדי אל-בוטס	$31^{\circ}31'$	$34^{\circ}52'$	137103	ואדי בוטס
ואדי אל-בוטס	$31^{\circ}33'$	$35^{\circ}52'$	232106	ואדי בוטס
חירבת אל-בוטימה	$31^{\circ}35'$	$34^{\circ}34'$	109111	ואדי בוטס
חירבת דיר-אל-בוטס	$31^{\circ}41'$	$34^{\circ}52'$	137122	ואדי בוטס
ואדי אל-בוטס	$31^{\circ}48'$	$36^{\circ}40'$	308134	ואדי בוטס
שהן אל-בוטס	$31^{\circ}49'$	$36^{\circ}30'$	292136	ואדי בוטס

שם	קו רוחב	קו אורך	רשת ישראל	אפיון האתר
ג'בל שנט-אל-בוטס	31°53'	36°22'	278145	הר
עין אל-בוטמה	31°58'	35°06'	160153	מעין
ואדי אל-בוטמה	32°01'	35°27'	193159	ואדי
מגרה אל-בוטמה	32°02'	35°24'	187160	מערה
ואדי אום-בוטמה	32°04'	35°38'	210164	ואדי
עין אום-בוטמה	32°04'	35°39'	212164	מעין
עקבת אל-בוטמה	32°10'	35°26'	191175	שלוחה
אום בוטמה	32°10'	35°46'	223175	מעין
חרבת אום-בוטמה	32°14'	35°29'	196183	חורבה
חרבת אום-בוטימה	32°18'	35°57'	239190	חורבה
עין אום-בוטמה	32°18'	35°57'	240190	מעין
ואדי אל-בוטמה	32°19'	36°02'	247192	ואדי
חרבת בטמחא-סינון	32°24'	35°39'	211201	חורבה
חרבת אום-בוטס	32°25'	35°18'	178203	חורבה
ואדי אל-בוטס	32°29'	35°20'	182210	ואדי
ואדי אל-בוטס	32°29'	36°20'	274211	ואדי
אל בוטימת	32°33'	35°06'	159217	כפר קט
חרבת אל-בוטס	32°33'	35°49'	226217	חורבה
ראוד אום-בוטמה	32°40'	35°38'	210230	ואדי
ג'סר אום-בוטמה	32°41'	35°40'	214233	גשר
רוג'ם אל-בוטמה	32°45'	35°56'		גבעה
בוטימה	32°57'	35°53'		כפר
ג'בל אל-בוטס	33°10'	35°18'		הר
ארנד אל-בוטס	33°31'	35°38'		מורד
בוטמה	33°40'	35°37'		כפר
ואדי אל-בוטימת	33°40'	36°11'		ואדי
ואדי אל-בוטימת	33°47'	37°18'		ואדי
חרבת אל-בוטימת	33°47'	37°18'		חורבה
חרת אל-בוטס	33°50'	35°32'		כפר
אל בוטימת	33°50'	37°23'		שטח
ג'בל בוטס	34°02'	37°17'		הר
בוטמה	34°44'	37°07'		כפר
תל-אל-בוטמה	35°07'	39°31'		גבעה
אל-בוטמה	35°11'	37°50'		גבעה
שורת אל-בוטמה	35°25'	39°04'		ואדי
ג'בל בוטמה	35°30'	36°24'		הר
בוטמה	35°31'	43°52'		אתר
בוטימן	36°12'	39°43'		שטח
כיר-בוטימן	36°12'	39°35'		באר
בוטימן	36°13'	39°45'		גבעה

טבלה 2: מיקום שמות גיאוגרפיים הנגזרים מסקיז או קזוון (מסודרים ממערב למזרח)

שם	קו רוחב	קו אורך	אפיון האתר
סקיז בוגזי	38°20' N	26°12' E	מיצר
סקיז לימני	38°35'	26°47'	מפרץ
סקיזקוי	31°26'	27°28'	כפר
סקיז	39°28'	28°48'	כפר

שם	קו רוחב	קו אורך	אפיקון האתר
סקיזסילר	38° 01'	29° 17'	כפר
סקיזלי	39° 42'	29° 36'	כפר
סקיזסילר	41° 53'	34° 02'	כפר
סקיזסילאי	41° 05'	34° 24'	כפר
סקיזגלרי	41° 29'	34° 52'	הר
סקיזסוקורו	37° 03'	34° 53'	כפר
סקיז גסי	36° 43'	35° 27'	כפר
סקיז טפה	37° 25'	35° 36'	כפר
סקיזליק	41° 00'	36° 12'	כפר
קיזון דגי	38° 34'	42° 18'	הר
סקיז	38° 02'	42° 45'	כפר
סגילי	35° 36'	44° 22'	כפר
קיזונה	37° 16'	48° 40'	כפר
קזאן (קזון)	33° 42'	51° 24'	כפר

אלור ח-1: מפת תפוצת שמות גיאוגרפיים הנגזרים מבוטם וכו'.

הכרת תודה

תודות המחבר בתוכות לש' שלום, פ' נקש ונ' הרשור, עבור עזרתם הטכנית.

ביבליוגרפיה

1. דנין א', תשכ"ט. אלוה בסיני. טבע וארץ י"א: 166-164.
 2. ל' פליקס, עולם הצומח המקראי, 1968, רמת-גן. ערך אלה, עמ' 104.
 3. רשומות, ילקוט הפרסומים מס' 1091 (1964).
- Avigad, N., 1961. 'The Jotham seal from Elath', *BASOR*, 163, 18-22.
- Bauer, H. and Leander, P., 1922. *Historische Grammatik der hebraischen Sprache des Alten Testaments* (Halle a/S).
- Celsius, O., 1748. *Hierobotanicon* (Amsterdam).
- Danin, A., 1983. *Desert Vegetation of Israel and Sinai* (Jerusalem)/
- Dillman, A., 1892. *Kurzgefasstes exegetisches Handbuch zum Alten Testament, II Die Genesis*, 6th edn. (Leipzig).
- Great Britain Army, Survey Directorate, 1945. *Palestine: Index Gazetteer* (Cairo).
- Jeffrey, G., 1980. 'Anacardiaceae' in Townsend, C.C. and Guest, E., *Flora of Iraq*, 4(I) (Baghdad), 486-99.
- Kislev, M. (in press). 'Fruit Remains in the Sanctuary of Timna' in Rothenberg, B. et al., *The Hathor Mining Temple at Timna* (London).
- Koehler, L. and Baumgartner, W., 1967. *Hebraisches und Aramaisches Lexicon zum Alten Testament*, 3rd edn (Leiden).
- Low, I., 1928. *Die Flora der Juden*, I Wien und Leipzig).
- Palestine Exploration Fund, 1881-89. *The Survey of Western Palestine* (ed. by E.H. Palmer) 6, *Arabic and English Name Lists* (London).
- Reshumot, 1964. *Yalkut Ha-Pirsumim*, No. 1091 (Hebrew).
- Rosenmuller, E.F.C., 1840. *The Mineralogy and Botany of the Bible* (Edinburgh, Translated from German by Repp, T.G. and Morren, N.).
- U.S. Board on Geographical Names, 1956. *Iran* (Washington D.C.).
1957. *Iraq* (Washington D.C.).
1959. *Egypt* (Washington D.C.).
1960. *Turkey* (Washington D.C.).
1967. *Syria* (Washington D.C.).

1970a. **Israel** (Washington D.C.).

1970b. **Lebanon** (Washington D.C.).

1971. **Jordan** (Washington D.C.).

Zohary, M., 1940. 'Forests and Forest Remnants of *Pistacia atlantica* Desf. in Palestine and Syria.', **Palest. J. Bot.**, Rehovot Ser. 3, 158-161.